# גמליו של אברהם וחמורו של פנחס בן יאיר

**וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר:**
(בראשית כד י, בתחילת המסע לחרן).[1]

**וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ:**
(בראשית כד לב, בסוף המסע).[2]

## בראשית רבה נט יא – גמליו של אברהם ניכרים

״ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וגו׳ ״ (בראשית כד י) - גמליו של אברהם אבינו היו ניכרים. בכל מקום שהיו יוצאים, יוצאים זמומים.[3]

## בראשית רבה מא ה – בין לוט לאברהם

״ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט״, רבי ברכיה בשם רבי יהודה ב״ר סימון אמר: בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאה זמומה. היו אומרים להם רועי אברהם: הותר הגזל? היו אומרים להם רועי לוט: כך אמר הקב״ה לאברהם: ״לזרעך אתן את הארץ הזאת״, ואברהם פְּרֵדָה עקרה ואינו מוליד, למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו, ואם אוכלים, משלהם הם אוכלים. אמר להם הקב״ה: כך אמרתי לו: ״לזרעך נתתי״, אימתי? לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה. ״והכנעני והפרזי אז יושב בארץ״ - עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ.[4]

## מסכת שבת פה א – עמי האזור הקדומים מקפידים על הסגת גבול

... דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: ״לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים״ (דברים יט יד) - גבול שגבלו ראשונים לא תסיג ... שהיו בקיאין בישובה של ארץ שהיו אומרים: מלוא קנה זה - לזית, מלוא קנה זה - לגפנים, מלוא קנה זה – לתאנים.

**פירוש רש״י שם:** ראשונים - אמורים וחַוִוים שהיו בקיאים בכך וכו׳ ...[5]

---

[1] תרח כבר אינו בחיים וחרן, שם עזב אברהם את תרח אביו בדרכו ״אל הארץ אשר אראך״, מכונה כאן ״עיר נחור״ (בכתיב חסר בלי הוא״ו ובחילוף אותיות: חרן). שם מצויים קרובי המשפחה של אברהם, שם ״ארצי מולדתי בית אבי״ כדבריו, שם כעת משפחת אחיו הבכור: נחור אשר לא נלווה אל תרח ואברהם ביציאה מאור כשדים. כיצד הגיע נחור לחרן עד שזכה שהיא קרויה על שמו? על כך הרחבנו בדברינו בית נחור והראינו שלא בכדי מפרטת התורה מיד לאחר סיפור העקידה את תולדות משפחת נחור.

[2] ראו בראשית רבה פרשה ס ח – פרשת חיי שרה: ״אמר ר׳ אחא: יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים – שאפילו רחיצת רגלים צריך לכתוב, והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא״, בדברינו מעשה אבות סימן לבנים בפרשה זו.

[3] הדרשן דורש, כך נראה, את פשר המילים ״גמלי אדוניו״ שטרחה התורה לכתוב. וכי יכול היה לקחת גמלים אחרים מאלה של אדוניו? אלא שהכוונה בביטוי ״גמלי אדוניו״ שהיה ניכר בגמלים שהם שייכים לאדון מסוים - לאברהם. ובמה היו ניכרים? בכך שיצאו לרשות הרבים כשהם זמומים. ראו רש״י בפירושו לפסוק: ״מגמלי אדוניו - ניכרין היו משאר גמלים, שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים״. גמלים אחרים זוהו בחותם שנצרב בגופם, גמלי אברהם זוהו בהתנהגותם.

[4] לפני שנפנה אל הנושא העיקרי של השוואת גמלי אברהם עם חמורו של פנחס בן יאיר, נתעכב קמעא על המדרש הראשון שמציין את העובדה שבהמותיו של אברהם, לא רק הגמלים היוצאים למסעות, היו זמומים. לא רק בדרך ולא רק בארצות אחרות (בפרט אלה שמהם יצא אברהם ואליהם חוזר שליחו), אלא גם בהבמות הרועות בארץ שהקב״ה הבטיח לו ולזרעו. הבטחה זו עתידה להתקיים לכשיושלם עוון האמורי (ראו המדרשים על ״כי לא שלם עוון האמורי עד הנה״), אך בינתיים הכנעני והפריזי והאמורי בארץ ויש לכבד את רכושם ובעלותם. זו, עפ״י המדרש, אחת מסיבות הריב בין רועי אברהם לרועי לוט שבתחילת פרשת לך לך. ואגב אורחא שופך המדרש אור חדש על פשט הפסוק ״וְלֹא נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב״. וודאי שהארץ הייתה מספיק גדולה לשאת את אברהם ולוט (הרי הקב״ה הבטיח לו שירבה את זרעו ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים), אלא שהיו גם תושבי המקום, ובמקום שנותר, שלא היה בבעלותם, אולי לא נותר מרחב מספיק לשניהם. וגם אם נותר, ״קצר המצע כהשתרע״ כאשר חמדת הממון דוחקת את האחווה. והרוצה להרחיב יראה פיתוח מדרש זה בפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא ג - ביום השמיני, בקשר לדרשות על הפסוק ״דברי חכמים כדרבנות״. שם רועי אברהם מאשימים את רועי לוט שהם מוציאים על לוט ואברהם שם רע, ורועי לוט מאשימים אותם מנגד שהם מכחישים את הבהמות משום שאינם זנים אותן כראוי וטוענים שבלאו הכי הארץ הובטחה לאברהם, והוא איש זקן ואין לו בן יורש. ראו דברינו פרידת אברהם ולוט בפרשת לך לך.

[5] בתפר בין מדרשי בראשית רבה על הפרשה 'הגנבנו' גמרא זו ממסכת שבת שדנה במרחק הראוי בין צמח לצמח בדין כלאיים ובהלכה של לא תסיג גבול רעך. בהלכות אלה, מסתמכים חכמים על מנהגיהם החקלאיים של תושבי הארץ הקדומים ובהם שבעת העממים שהבחינו היטב בין גבולות השדות והצמחייה ע״ס ידע עמוק בחקלאות האזור (המסורת על החצב כמסמן גבול שדות וחלקות). מהם למד אברהם והוא מקפיד על מסורת כיבוד שדה הזולת ורשות הרבים. יש כאן שילוב מעניין בין חוקי התורה וחוקות העמים שהצטווינו לרשת אותם ולא להתחבר אליהם (״בחוקותיהם לא תלכו״) – בין ספר בראשית ותקופת האבות טרום מתן תורה ובין ספר דברים בו נשנית התורה ערב הכניסה לארץ של דור הבנים וקיום ההבטחה לאבות. וכבר הארכנו לדון במקור זה בדברינו הסגת גבול בפרשת שופטים ובדברינו מפגשי אברהם עם תושבי הארץ אשר אראך בפרשת לך לך. ראו גם הדף חכמה יש בגויים תאמין.

## בראשית רבה ס ח – חמורו של פנחס בן יאיר נזהר וחכמים נכשלו

״ויבוא האיש הביתה ויפתח הגמלים״ (בראשית כד לב) – התיר זממיהם.[6] ר׳ הונא: ר׳ ירמיה שאל לר׳ חייא בר רבה: לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר׳ פנחס בן יאיר?[7] חמורתו (אתונו) של ר׳ פנחס בן יאיר נטלוה לסטים. עשתה אצלם שלושה ימים ולא טעמה כלום. אמרו (הליסטים): סופה שתמות ותסריח עלינו את המערה, נמסרנה לבעליה. שלחוה ונכנסה לבית בעליה. כיון שנכנסה, נהקה. הכיר (ר׳ פנחס בן יאיר) קולה. אמר: פתחו לאותה העניה ותנו לה שתאכל, שיש לה שלושה ימים שלא טעמה כלום. נתנו לה שעורים ולא טעמתן. אמרו לו: רבי, נתנו לה שעורים ולא טעמתן. אמר להם: תְּקַנְתֶּם אותם?[8] אמרו לו: הן. הוצאתם דמאי? אמרו לו: ולא כן למדתנו רבינו: ״הלוקח זרע לבהמה וקמח לעורות ושמן לנר ושמן לסוך בו את הכלים פטורין מן הדמאי״?[9] אמר להם: מה נעשה לה והיא מחמירה על עצמה ...[10]

ר׳ ירמיה שלח לרבי זעירא כלכלה אחת של תאנים. רבי ירמיה אמר: אפשר רבי זעירא אוכלן שלא מתוקנות? רבי זעירא אמר: אפשר רבי ירמיה ישלחן שלא מתוקנות? בין זה לזה נאכלו התאנים בטבליהן. למחר עמד ר׳ ירמיה עם רבי זעירא. אמר לו: תקנת תאנים אלה? אמר לו: לא. אמר רבי אבא בר ימינא בשם אלעזר זעירא: אם היו ראשונים מלאכים, אנו בני אדם; ואם היו בני אדם, אנו חמורים.[11] אמר ר׳ מנא: אפילו חמורים אין אנו. חמורתו של ר׳ פנחס בן יאיר נתנו לה שעורים של טבל ולא אכלה אותם,[12] ואנו אוכלים תאנים של טבל.[13]

---

[6] ורש״י על פסוק זה: ״ויפתח הגמלים - התיר זמם שלהם, שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים״. בדומה למה שפירש על הפסוק הראשון שהבאנו בתחילת המסע ובמקביל לשני מדרשי רבה שהבאנו, זה בפרשה נט במדרש במקביל לפסוק י, וזה בפרשה ס של המדרש על פסוק לב. זה בתחילת המסע וזה בסופו. שניהם מדגישים את זימום הגמלים של אברהם. והמהדיר של רש״י בתורת חיים מדייק ומפנה כאן אל המדרש בפרשה ס, ולעיל בפסוק י אל המדרש הקודם בפרשה נט. לפי זה, אפשר שלא בכדי מקצר כאן רש״י ומתעלם מהמשך המדרש, מהסיפור על חמורו של פנחס בן יאיר עליו נתמקד. ולהלן בפירוש רמב״ן והערה 14, נראה שאולי יש סיבה להשמטה זו של רש״י ואיננה רק עניין של קיצור (לעתים רש״י מביא מדרשים בהרחבה ולעתים מקצר).

[7] הסיפור על חמורו של פנחס בן יאיר מופיע גם בירושלמי שקלים פרק ה הלכה א (בנוסח קרוב מאד למדרש שלנו שמן הסתם לקח אותו משם) ובבבלי מסכת חולין דף ז ע״א למטה (בנוסח שונה אך דומה). למקורות נוספים על צדיקותו וחסידותו של ר׳ פנחס בין יאיר, שהיה חתנו של ר׳ שמעון בר יוחאי (שבת לג ע״ב), ראו עבודה זרה כ ע״ב ושיר השירים רבה א ט (משם נלקח המוטו המרכזי של מסילת ישרים) וכן דברים רבה פרשה ג. ראו גם חולין ז ע״ב: ״אמרו עליו על ר׳ פנחס בן יאיר: מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו, ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו״. לצד צדקותו הגדולה שם, מסופר גם איך פגע ברבי יהודה הנשיא ברוב צדקותו. וראויה דמותו של פנחס בן יאיר לדף לעצמה, בע״ה בהזדמנות אחרת.

[8] פירוש א. א. הלוי, שעליו אנו מרבים להסתמך במדרשי רבה לתורה, מבאר ״ניקיתם אותו מעפר ומצרורות״. אך אולי הכוונה לטבל כפי שמופיע בהמשך בסיפור על ר׳ ירמיה ור׳ זעירא שצריך תיקון היינו הפרשת תרומות ומעשרות. כי טבל, היינו תבואה שבוודאות אינה מעושרת, איננה מתוקנת ואסורה גם בהאכלה לבהמות (איסור הנאה לבעלים).

[9] מסכת דמאי פרק א משנה ג. והפירוש הוא שמותר לזרוע, להאכיל בהמות, לשמן כלים, לעבד עורות וכו׳ בתבואה או פירות של דמאי, היינו, כל גידול שחייב בתרומות ומעשרות ושנקנה מעם הארץ וספק אם עוּשַׂר אם לא.

[10] לשון מקרא, אתון. לשון חכמים, חמורה. ובוודאי יש כאן משחקי לשון ומילתא דבדיחותא: מה נעשה לה - לחמורה - שהיא מחמירה על עצמה. והחומרות שלה גורמות הפסד כספי לבעל הבית שצריך להאכיל אותה ביוקר. לשון בדיחות הדעת מצויה בחז״ל במספר מקומות, אחד מהם בפרשתנו עצמה במדרש בראשית רבה בראש הפרשה: ״רבי עקיבא היה יושב ודורש והצבור מתנמנם. בקש לעוררן, אמר: מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה? אלא תבוא אסתר, שהייתה בת בתה של שרה, שחייתה מאה ועשרים ושבע שנים ותמלוך על מאה ועשרים ושבע מדינות״. ראו גם גמרא פסחים ט ע״ב: ״וכי חולדה נביאה היא״? ובמסכת חולין נז ע״א: ״ניכר שאינו בקי בתרנגולים״ ועוד רבים. וכבר הקדשנו דף בנושא בדיחות הדעת של חכמים בדפים המיוחדים. במקרה שלנו, אולי אין בדיחות דעת זו מתאימה לדמותו המחמירה של ר׳ פנחס בן יאיר (ראו הערה 7 לעיל), אבל היא תשובה סמויה לשאלת המדרש: ״לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר׳ פנחס בן יאיר?״. כי באמת אין המדרש נותן תשובה לשאלה זו. אין תשובה ישירה. ראשית, כי אין מקשים מן המדרש, בוודאי לא ממדרש למדרש שכל אחד הוא עולם לעצמו שנאמר בד״כ בע״פ לפני שהועלה על הכתב, במקום ובשעה ומפי הדרשן היפים לו. שנית ועיקר, אין להקשות ממעשה אגדה שמסופר שאירע לחמורו של צדיק כפנחס בן יאיר על מנהגי אברהם שהיה שומר את דרך ה׳ ״לעשות צדקה ומשפט״ (בראשית יח יט). המדרש פוטר את השאלה בבת צחוק קלה ובאותה נשימה גם מרמז לתשובה הפשוטה: אין סומכים על צדקותם ונפלאותיהם של בעלי חיים מיוחדים. אברהם נהג לפי ההלכה. פנחס בן יאיר הוא בעל מופת, אברהם הוא איש של דרך הישר. ראו דברינו ספר הישר שהוא אחד מכינויו של ספר בראשית.

[11] הביטוי ״אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם וכו׳ ״ מופיע בכל המקורות שהבאנו בהערה 7 לעיל ובנוסף גם במסכת שבת קיב ע״ב. ראו ביטוי דומה בירושלמי מסכת שקלים פרק ה הלכה א: ״רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן: הראשונים חרשו וזרעו וניכשו כיסחו עידרו קצרו עימרו דשו זרו בררו טחנו הרקידו לשו קיטפו ואפו. ואנו, אין לנו פה לאכול״. ובמסכת יומא ט ע״ב הביטוי הוא: ״טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים״. וכבר הארכנו לדון בנושא: דורות ראשונים מול אחרונים בדברינו חדשים גם ישנים בשבת המועד פסח, מגילת שיר השירים.

[12] ר׳ מנא היה יכול להעצים את ההבדל ולומר: ״חמורתו של ר׳ פנחס בן יאיר נתנו לה **דמאי** ולא אכלה אותם ואנו אוכלים טבל״. אלא שכנראה החלק הנוסף בסיפור על החמור שלא אכל אפילו דמאי, הוא אכן גוזמא ובדיחותא כפי שהערנו לעיל.

[13] לא בכדי הוצמד סיפור זה לדיון של ״לא יהיו גמליו של ר׳ אברהם דומים לחמורו של פנחס בן יאיר״. הנה מקרה שצדיקים שגו. ״כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא״ (קהלת ז כ) וכל אדם צריך להיזהר ולהישמר. אמנם מצאנו במקורות רבים את הביטוי ״השתא בהמתן של צדיקים אין הקב״ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמן לא כל שכן!״ (גיטין ז ע״א, חולין ה ע״ב, ו ע״א, ז ע״א וכן בכתובות כח ע״ב, יבמות צט ע״ב ועוד). שפירושו, אם הקב״ה גורם לכך שבהמה איננה חוטאת (בכל המקורות הנ״ל הכוונה לסיפור על חמורו של פנחס בן יאיר), קל וחומר שהוא ימנע חטא מהצדיק. אך אם נדקדק, נמצא שבכל המקרים האלה מדובר במנהג או מעשה חיובי (פעיל) שעשו חכמי ישראל שיש עליו דיון אם היה כהלכה אם לאו. התשובה היא שאנו דנים אותם לכף זכות ומניחים שעשו מה שעשו ונהגו כפי שנהגו משום שהניחו שכך ההלכה ואנו סומכים על כך שמעשיהם היו נכונים ושלא

### רמב"ן בראשית כד לב – לא יתכן שפנחס בן יאיר גדול בחסידותו מאברהם

ורש״י כתב: ״התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים״. ולשון בראשית רבה (ס ח): ״התיר זממיהם, רבי הונא ורבי ירמיה שאל לרבי חייא ברבי אבא, לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של רבי פנחס בן יאיר וכו׳ ״. וזו שאלה לסתור פיתוח הזמם, כי אי אפשר שיהיה החסידות בביתו של רבי פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו. וכאשר חמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו, כל שכן גמליו של אברהם אבינו, ואין צריך לזממם, כי לא יאונה לצדיק כל און.[14]

### בראשית יח יט – אברהם הולך בדרך של צדקה ומשפט

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט.[15]

### אבות דרבי נתן נוסח א פרק ח – חמורו של ר' חנינא בן דוסא

כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים, כך בהמתן היו חסידות. אמרו: גמליו של אברהם אבינו לא נכנסו לבית שיש בו עבודת אלילים, שנאמר: ״ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים״ (בראשית כד לא) - ואנכי פניתי את הבית מְתֻרָפִים. ומה תלמוד לומר ״ומקום לגמלים״ - מלמד שלא נכנסו לבית לבן הארמי עד שפינו כל העבודה זרה מפניהם.[16]

מעשה בחמורו של רבי חנינא בן דוסא שגנבוהו לסטים וחבשו את החמור בחצר והניחו לו תבן ושעורים ומים ולא היה אוכל ושותה. אמרו: למה אנו מניחין אותו שימות ויבאיש לנו את החצר? עמדו ופתחו לה את הדלת והוציאוה. והיתה מנהקת והולכת עד שהגיעה אצל רבי חנינא בן דוסא. כיון שהגיעה אצלו, שמע בנו קולה. א״ל: אבא, דומה קולה לקול בהמתנו. אמר לו: בני, פתח לה את הדלת שכבר מתה ברעב. עמד ופתח [את] הדלת והניח לה תבן ושעורים ומים והיתה אוכלת ושותה. לפיכך אמרו כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים כך בהמתן חסידות כמותן.[17]

---

ארעה תקלה על ידם. אבל להסתמך על כך מראש, לנהוג בחוסר זהירות ולא לנסות למנוע עבירה היכן שברור שהיא עלולה לקרות בדרך הטבע, אין דרך התורה בכך ו״אין סומכין על הנס״ וכאמור, לא על צדקותם ונפלאותיהם של בעלי חיים מיוחדים.

[14] מפי עמוס חכם ז״ל שמעתי שפירוש רמב״ן זה הולך בשיטתו הידועה לפיה האבות היו סמל לצדיק שעומד מעל לטבע ולא יתכן שיאונה לו רע או יגרום לרע (ראו רמב״ן שמות ו ב, ויקרא כו יא, בראשית יז א ועוד). לפי זה הוא חולק על רש״י. אך אפשר שרמב״ן לא מתעמת עם רש״י, רק משלים בפשטות את המדרש שרש״י הביא רק את חלקו הראשון. ראו דברי רמב״ן בקטע לפני זה שציטטנו: ״וענין ויפתח הגמלים - שפתח מוסרי צוואתם כי המנהג להוליכם קשורים, או שהיו הולכים חגורים במושב המרכבה אשר עליהם, כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח (מ״א כ יא), התפתחי מוסרי צואתך (ישעיה נב ב)״. לפי פירוש רמב״ן, אין מקרא יוצא מידי פשוטו ופיתוח הגמלים הוא התרתם ממוסרותיהם כמנהג העולם. אברהם נהג כדין המדינה והסביבה (ראו פירוש רמב״ן למצוות שניתנו במרה). כך או כך, השמטת רש״י בפרשתנו, גם בפסוק הראשון ובפרט בשני את הסיפור על חמורו של פנחס בן יאיר, איננה מקרית. רש״י, כפשטן וכאיש הלכה, איננו מוכן לקבל את הרעיון שגמליו של אברהם ירעו בשדות זרים, גם אם לעתים הדבר בהיתר כגון שהצמחים מתפשטים אל רשות הרבים, אלא ישמשו דוגמא לכל אדם אחר, כיצד צריך להתנהג ברשות הרבים.

[15] פסוק זה שנאמר על אברהם (בפרשת וירא לפני הפיכת סדום) משמש מקור חשוב למדרשים הדנים בעשיית משפט וצדקה של אברהם ולדורות. של אברהם, ראו למשל בראשית רבה מח ו אשר דורש את הפסוק מישעיהו לג טו: ״הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשָׁקוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְמֹךְ בַּשֹּׁחַד אָטֵם אָזְנוֹ מִשְׁמַע דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע״ על אברהם: ״הולך צדקות - זה אברהם: ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט. דובר מישרים - מישרים אהבוך (שיר השירים א ד), מואס בבצע מעשקות, שנאמר: אם מחוט ועד שרוך נעל. נוער כפיו מתמוך בשוחד - הרימותי ידי אל ה׳ אל עליון״. ולדורות, ראו למשל תנחומא פרשת שופטים סימן א: ״וימלך יהושפט וגו׳ ויתחזק על ישראל - מהו ויתחזק? שנתחזק ומינה דיינין עליהן היודעין ללכת בדרכי ה׳ שנאמר (בראשית יח) ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט, ואומר לדיינין ראו כי המשפט לאלהים הוא וכו׳ ״. אברהם הוא סמל לדורות בצדקה ובמשפט: ״אתה סימן לבניך״ – מעשי אבות סימן לבנים (דברינו בנושא זה בפרשת חיי שרה). אי לכך, גמליו של אברהם יצאו כשהם זמומים. בהתאם להלכה וכדוגמא לרבים.

[16] הנה לכאורה מדרש לסתור שעומד כנגד בראשית רבה לעיל וכנגד דברינו שבגמליו של אברהם לא היה שום דבר פלאי ומופתי. הנה הם יודעים להריח עבודה זרה, אז מן הסתם גם ייזהרו בגזל ויאכלו רק ממה שמותר לאכול בשבילי רשות הרבים ולא בשדות פרטיים! אפשר כמובן לפתור ״סתירה״ זו שבין בראשית רבה ודרשה זו באבות דרבי נתן בכך שאכן אלה גישות שונות והשקפות עולם שונות על האבות כבעלי מופתים וניסים. ראו פרשנים ככלי יקר בתחילת פרשת וארא שמות ו ג שמסביר את ההבדל הגדול בין שמות שהוא ספר מופתים וניסים גלויים וספר בראשית והאבות שאין בו ניסים: ״על זה אמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו׳ רצה לומר שהאבות לא היו צריכין למופתים כי בלאו הכי היו בנים אמון בם, ולכל האומות לא היה צורך בידיעה זו עדיין״. ראו גם שם משמואל שמות פרשת וארא שנה תרעט: ״האבות לא נתחדשו על ידם אותות ומופתים יוצאים מהיקש הטבע״. אפשרות אחרת: יש הבדל בין עבודה זרה שהיא בין אדם למקום ובין חשש לגזל שהוא בין אדם לחברו ולחברה. גמלים שיודעים להריח עבודה זרה – יפה! כל הכבוד לבעליהם. אבל אם יטעו ולא תמיד יזההו עבודה זרה – ניחא. אין הם מצווים על כך ואין בעליהם מצווים לאמן את בהמתם שתזהה עבודה זרה. מה שאין כן בדיני ממונות. בהמה שהזיקה, בעליה נותן על כך את הדין. אברהם אחראי על כך ולפיכך אין הוא סומך על צדיקותם המופלאה, אלא נוהג כדין וכהלכה. (אדם אגב כן מצווה על שביתת בהמתו בשבת משום שהוא נהנה מעבודתה בשבת).

[17] אם מדרש בראשית רבה הקשה הכיצד גמליו של אברהם אבינו יהיו פחותים מחמורו של פנחס בן יאיר, בא מדרש זה ויוצר הקבלה בין גמליו של אברהם אבינו שידעו להריח עבודה זרה ובין חמורו של ר׳ חנינא בן דוסא (שגם הוא דמות של בעל מופת, ברכות לג ע״א, יבמות קכא ע״ב) ובכך מעצים עוד יותר את השאלה: מדוע גמליו של אברהם אבינו יצאו זמומים? מלבד התשובה לעיל שמדרש בראשית רבה מציג גישה שחולקת עם אבות דרבי נתן, נראית לנו שתי תשובות. האחת, כפי שכבר הסברנו בסוף ההערה הקודמת,

### מסכת תענית דף כד עמוד א – עוד חמור פלאי ובעל מופת

רבי יוסי דמן יוקרת ... היה לו אתון שהיו משכירים אותה לאחרים.[18] בערב היו שולחים על גבה את שכר אותו היום והיא חוזרת לבית בעליה. אם הוסיפו לה או הפחיתו מן השכר הראוי - לא הייתה באה. יום אחד שכחו על גבה זוג סנדלים ולא הלכה (חזרה) עד שהורידו אותם ממנה – ואז הלכה.[19]

....

ר׳ יוסי בר אבין היה מצוי לפני ר׳ יוסי דמן יוקרת.[20] עזב אותו ובא ללמוד לפני רב אשי ... אמר לו (רב אשי לר׳ יוסי בר אבין): מדוע עזב אדוני (את ר׳ יוסי דמן יוקרת) ובא לכאן? אמר לו: אדם שעל בנו ועל בתו לא חס, עלי איך יחוס?![21]

### במדבר רבה פרשה כ סימן יד – אתונו של בלעם

״ההסכן הסכנתי לעשות לך כה״ - כיון שדברה מתה .... שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו: זו היא הבהמה שנהרגה אשה פלונית על ידיה. להודיעך, שחס הקב״ה על כבודן של בריות ויודע צורכם וסתם פי הבהמה. שאילו הייתה מדברת, לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה. שזו הִטְפֶּשֶׁת שבבהמות וזה חכם שבחכמים - כיון שדברה, לא היה יכול לעמוד בה.[22]

### שבת שלום
### מחלקי המים

**מים אחרונים:** אם אנחנו כבר בבעלי חיים פלאיים המדקדקים במצוות, ראו גם הסיפור בפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא יד פרה על ״ישראל אחד״ שמכר את פרתו לגוי וזו סירבה לעבוד בשבת. אותו הגוי כל כך התרשם ממעשה זה עד שהתגייר ״ולמד וזכה לתורה והיו קוראים שמו יוחנן בן תורתה, ועד עכשיו רבותינו אומרים הלכה משמו״. הוא אגב ר׳ יוחנן בן תורתא שאמר לר׳ עקיבא: ״יעלו עשבים בלחייך ועדיין (משיח) אינו בא״ (איכה רבה ב ד).

---

אין להשוות ביו עבודה זרה שהיא מצווה שבין אדם למקום ובין חשש לגזל שהוא בין אדם לחבירו ולחברה. ראו דברינו והייתם נקיים מה׳ ומישראל. ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ובעיני אדם אפילו יותר. יאמרו שגמליו של אברהם אינם מקפידים על עבודה זרה? מי יאמר, וכמה חמור הדבר? אבל יאמרו שאברהם אינו מקפיד על גמליו שלא ירעו בשדות זרים – זו טענה קשה וחמורה שבעתיים. והתשובה השנייה קשורה באדם ולא בבהמה. גם אם בהמתו של הצדיק היא דבר מיוחד, מגמליו של אברהם ועד חמוריהם של פנחס בין יאיר ור׳ חנינא בן דוסא, עדיין בעל הבהמה אינו פטור מלנהוג בה עפ״י דין תורה. סגולות מיוחדות לחוד והלכה ומנהג דרך ארץ לחוד. לגמל יש אולי חוש מיוחד להריח עבודה זרה, אבל אתה לא יכול לסמוך על כך שהוא גם יקפיד על גזל וירננו הבריות שגמליך אינם זמומים. אתה תזמום את הגמלים כפי שעשה אברהם אבינו. ואגב, שימו גם לב להבדל בין הסיפור של פנחס בן יאיר וחנינא בן דוסא. אצל האחרון, לא מצאנו שהחמור החמיר על עצמו ומה שנתנו לו, אכל.

[18] בתרגום קטע זה של הגמרא לעברית, נעזרנו בפירוש שטיינזלץ, אבל האחריות היא כולה שלנו.

[19] אפרופו סיפורי נפלאות על חמורים כשרים והגונים, הרי לנו עוד סיפור על חמורו של ר׳ יוסי בן יוקרת. כאן, בדיני ממונות, ובעניין שאינו נוגע כלל לחמור עצמו, לא טבל ולא גזל, אלא השכר המגיע לבעל הבית! קטע זה לקוח מהגמרא במסכת תענית שבעקבות הסיפור על חוני המעגל, מביאה סיפורים רבים על 'מורידי גשם' מהם בניסים ובמעשי מופת ומהם בתפילה ובמעשה חסד וצדקה. על מקצת מסיפורים אלה עמדנו בדברינו תפילות לגשם – במדרש בשמיני עצרת והרחבנו בדף סיפור חוני המעגל – עיון מחדש שם. כאן, רצינו להציג סיפור נוסף על 'בהמתם של צדיקים' אשר משלים את חמורו של ר׳ חנינא בן דוסא וחמורו של פנחס בן יאיר. מעשי מופת ופלא לחוד, והלכה והנהגת דרך ארץ לחוד.

[20] למד תורה אצלו.

[21] מכל בעלי המופתים: חוני המעגל, פנחס בן יאיר, ר׳ חנינא בן דוסא, ר׳ יוסי דמן יוקרת הוא מקרה קיצוני ביותר. ראו שם המעשים הקשים שעשה ובגללם ר׳ יוסי בר אבין שהיה רגיל ללמוד תורה אצל ר׳ יוסי דמן יוקרת, החליט לעזוב אותו וללכת ללמוד אצל רב אשי. וכששאל אותו רב אשי מדוע עזב את ר׳ יוסי דמן יוקרת, ענה לו ר׳ יוסי בר אבין: אדם שלא חס על בנו ובתו, איך יחוס עלי? הגמרא ממשיכה שם בסיפור מה אירע לבנו של ר׳ יוסי דמן יוקרת, עם הנס של התאנה שהוציאה פירות לפועלים (גם הבן עסק במופתים), וממשיכה לשאול מה אירע לבתו? וזה נושא אחר לפעם אחרת. כאן, דיינו שהאבות הם סמל ומופת לעמדה אחרת לגמרי מבעלי המופתים ומחוללי הניסים. ראו שוב דברי כלי יקר לעיל ״שהאבות לא היו צריכין למופתים״, גם דברינו אין הבטחה לצדיק בעולם הזה בפרשת ויצא.

[22] כיוון שגלשנו מגמלים זמומים בפרשת השבוע לחמורים צדיקים ופקחים נסיים ספק בבדיחות הדעת ספק ברצינות גמורה בחמור אחר, נכון יותר בחמורה היא אתונו של בלעם שראתה מה שבלעם לא ראה ונפתח פיה והוכיחה אותו על שהיכה אותה (ועפ״י המדרש על התנהגותו שנים רבות במערכת ארוכה של יחסים שהיו ביניהם). המדרש כאן מסווג את מין החמור כטיפש שבבהמות אבל לפי דבריו הוא מסתבר שאיננו כזה. ולא רק החמור, אלא אולי גם בהמות וחיות אחרות שנמצאות בסביבת בני אדם, רואות את מעשיהם ושומעות את דיבורם ושותקות. אתונו של בלעם שמעה וראתה הכל ובנוסף גם נפתח פיה וביישה את בלעם ולפיכך מתה עפ״י המדרש אחרי שדברה. שאר היות והבהמות רואות ושומעות לא פחות ממנה, אלא שחס הקב״ה על כבודנו כבני אדם ומנע מהם את כח הדיבור. או אולי המזל שלנו הוא בכיוון הפוך, שאנחנו לא מבינים את שפת החיות. הן רואות ושומעות מה שאנחנו מדברים ועושים ומספרות האחת לשנייה בשפת החיות. הנס של האתון של בלעם הוא שהפעם היא דברה בשפה שאנחנו מבינים, בשפת בני אדם. אבל ביום יום, בלי נס, נחסך מאיתנו לדעת מה החיות מספרות זו לזו עלינו בחוש הדיבור ובדרכי התקשורת שלהם.